

ДИСКУСИИ

ЗА ДАТАТА НА САМОРЪЧНОТО ЗАВЕЩАНИЕ

Симеон Тасев*

1. Завещанието е едностранен, безвъзмезден и формален акт, който съдържа волята на завещателя, изразена приживе, която трябва да се изпълни след неговата смърт¹. За да породи правно действие, завещанието трябва да отговаря на всички изисквания, установени в чл. 24 и чл. 25, ал. 1 от Закона за наследството (ЗН).

Саморъчното завещание трябва да бъде изцяло написано ръкописно от самия завещател, да съдържа означаване на датата, когато е съставено, и да е подписано от него. Подписът трябва да бъде поставен след завещателните разпореждания (чл. 25, ал. 1 ЗН). Направените разпореждания след подписа са недействителни, но не и цялото завещание (Р №277–2004–II г. о., ВКС).

Пороците в завещателните разпореждания най-често се отнасят до неговата форма. Тя е съществен елемент на завещателния акт и при неспазването ѝ завещателното разпореждане е недействително съгласно чл. 42, б. „б“ ЗН (Р №3576–80–I г. о., ВС).

Един от въпросите, които се поставят на практика във връзка с действителността на саморъчното завещание, е този за мястото на датата и подписа в завещателния акт. По този въпрос както в доктрината, така и в юриспруденцията се застъпват становища, които не са в пълно съответствие с целта на закона.

2. В своята монография „Завещанието в българското наследствено право“ проф. д. ю. н. Цанка Цанкова приема, че „няма значение дали датата ще бъде поставена в началото, или в края на документа. Задължително е обаче да е преди подписа“².

Като подчертава, че от датата се прави заключение за способността на завещателя да се разпорежда за след смъртта си, за приложимия закон или отмяната на завещанието с последващо такова³, Ц. Цанкова не излага достатъчно аргументи за застъпената от нея теза. Не е изяснено какво значение се влага в употребения израз „преди подписа“. Може би се има предвид, че датата трябва да предхожда подписа, или че тя

* Професор, доктор по право.

¹ Тасев, Хр. Българско наследствено право. 10. прераб. изд. Нова редакция – Г. Петканов, С. Тасев. С.: Сиела, 2009, с. 61.

² Цанкова, Ц. Завещанието в българското наследствено право. С.: Феня, 1995, с. 113; Същото становище застъпва и Омарбалиев, Хр. Ръководство по нотариални действия във връзка със собствеността. 3. фот. изд. С.: Сиби, 1992, с. 187.

³ Цанкова, Ц. Цит. съч., с. 113.

трябва да бъде означена, преди завещанието да бъде подписано. Но независимо от това остава открит въпросът за мястото на датата в случаите, когато тя не е посочена в началото на завещателния акт. Във връзка с това е и въпросът може ли датата да бъде вляво или вдясно от подписа и на какво разстояние от него, както и дали тя може да бъде записана непосредствено под подписа на завещателя. Датата, която не е част от завещателните разпореждания, е задължителен реквизит на саморъчното завещание.

В това отношение в труда основателно е изтъкнато, че „принципно положение при разрешаването на споровете около датирането трябва да бъде възможността за точно установяване времето на извършване на завещанието, като се изхожда от текста на акта“¹.

По този въпрос Христо Тасев приема, че съгласно чл. 25, ал. 1 ЗН подписът на завещателя трябва да бъде поставен в края на завещанието. За датата такова изискване няма; тя може да бъде поставена и в началото на завещанието². Във връзка с разглеждания проблем може да се направи историческа и сравнителноправна справка.

3. Както е известно, действащата у нас правна уредба по въпроса възпроизвежда с незначителни промени в редакцията чл. 60 на отменения Закон за наследство от 1890 г. Според този текст „саморъчното завещание трябва да е написано цяло с ръката на завещателя и да е подписано от него с обозначение деня, месеца и годината, когато е направено. Подписът на завещателя трябва да е в края на завещанието“.

Уредбата в отменения Закон за наследството не се отличава от уредбата във Френския и Белгийския граждански кодекс. Съгласно чл. 970 на Френския граждански кодекс „саморъчното завещание не е действително, ако не е изцяло написано, датирано и подписано от ръката на завещателя; то не подлежи на никаква друга формалност“. А според чл. 1001 на Френския граждански кодекс „формалностите, на които подлежат различните завещания по разпоредбите на този раздел и по предходния, трябва да бъдат спазвани под страх от нищожност“.

Както се вижда от уредбата на цитираните закони, в тях няма установени изисквания за мястото на датата в саморъчното завещание. По въпроса за значението на датата в чл. 949, ал. 2 на полския граждански кодекс от 1964 г. е прието, че „липсата на дата не води до нищожност на завещанието, ако няма съмнение относно дееспособността на лицето за извършването му, относно съдържанието на завещанието или относно последователността на няколко завещания“. Като се спира на тази уредба, Ц. Цанкова прави извода, че „очевидно изходната позиция е за смекчаване на изискванията и уважаване волята на завещателя при съобразяване правното значение на датирането“³.

¹ Цанкова, Ц. Цит. съч., с. 114.

² Тасев, Хр. Цит. съч., с. 66.

³ Цанкова, Ц. Цит. съч., с. 114.

Направеният преглед в правните уредби у нас и в западноевропейското право ясно показва, че в нито една от тях не е предвидено, че „датата задължително трябва да бъде преди подписа“.

4. По въпроса за значението на датата и мястото ѝ в завещателния акт в сравнително по-новата съдебна практика е застъпено становище, че „за да бъде редовен реkvизит на завещанието, датата на изготвяне следва да е обозначена при съставянето му, т.е. следва да бъде елемент от текстовото съдържание, преди подписа“ (Р №1097–2008–V г. о., ВКС).

Според това решение в чл. 25, ал. 1 ЗН е дефинирана поредността, което не дава възможност датата да бъде добавена впоследствие, включително и от самия завещател. Накрая в мотивите е записано императивно, че „който завещава саморъчно, следва да има респект към формата. В противен случай завещанието не произвежда действие“¹. В решението е изтъкнато също, че тези изводи са в съответствие с константната практика на ВКС, без да са посочени конкретни решения. При цялостния преглед на съдебната практика по въпроса обаче не бяха открити такива решения, публикувани в сборниците на ВКС.

Считам, че това становище на ВКС в цитираното решение е повлияно от гледището на Ц. Цанкова, която, както вече бе посочено, поддържа, че датата трябва да бъде преди подписа. Поставя се въпросът дали от правно-техническа гледна точка това няма да доведе до формиране на „образци – клишетата“ при поставяне на датата и полагане на подписа от завещателя. По мое мнение този подход води до един прекалено скован режим при формиране на волеизявлението и неговото обективизиране с писмени знаци. Този неоправдан формализъм може да доведе до неблагоприятни правни последици. Не е изключено в отделни случаи, когато датата „предхожда“ подписа (поставена е над него), да бъде засегната и самата дата, ако подписът се е разпрострял на „широко поле“.

Ако не бъде спасен формализмът, който ВКС препоръчва, съществува риск завещанието да бъде обявено за нищожно на основание чл. 42, б. „б“ ЗН, което едва ли е оправдано.

5. Както вече бе посочено, в чл. 25, ал. 1 ЗН е указано изрично само, че подписът трябва да бъде поставен „след завещателните разпореждания“. Такова изискване за датата в текста на закона не се съдържа. И това е обяснимо, защото датата не е елемент на завещателните разпореждания, а необходим реkvизит на завещанието.

В словоредата на този текст на първо място е посочено изискването за означение на датата, когато е съставено завещанието, а след това – за подписа на завещателя. Това е логично, но от него не произтича изводът, че датата трябва „задължително да е преди подписа“. Такова изискване, както вече бе подчертано, не е установено нито

¹ Вж. по-подробно Р №1097–2008–V г. о., ВКС.

в действащата у нас уредба, нито в правните системи, по чийто образец е създаден Законът за наследството.

Въпросът за мястото на датата в саморъчното завещание има не само юридическо, но и правно-техническо значение.

В случаите, когато датата е записана в началото на завещателния текст, с това тя не става част от съдържанието на „завещателните разпореждания“. Когато датата е в края на завещанието, според мен е нормално тя да бъде означена вляво от подписа, както традиционно се подписват всички частни документи. Трябва да бъде посочено също, че в чл. 25, ал. 1, изр. 2 ЗН не е указано, че подписът трябва да бъде положен след датата и под нея.

При съставянето на саморъчно завещание завещателят изразява волеизявлението си чрез писмени знаци на лист хартия. Почеркът, който отразява писмено-двигателните навици на автора, се характеризира с неговата индивидуалност и изключителност. Тези белези се обуславят от редица фактори: психо-физическо състояние на лицето, възраст, грамотност, култура, стил, маниери и др. В зависимост от тях и текстът на завещанието се документира по различен начин.

Следва да се изтъкне също, че при изготвянето на едно саморъчно завещание завещателят не се ръководи от указанията на доктрината и юриспруденцията при формиране и изявяване на своята воля. Завещанието е личен акт, който трябва да бъде съставен при спазване на закона. В него обаче не е фиксирано мястото, на което трябва да бъде означена датата. Единственото изискване е тя да бъде означена лично от завещателя.

6. Във връзка с уредбата в закона за означаване на датата в завещателния акт Върховният касационен съд е взел отношение в редица свои решения.

С Р. № 4384–80–I г. о. ВКС основателно е приел, че само непълното означение на датата в саморъчното завещание е равнозначно на липсата на дата и в този случай то е нищожно.

В друго решение е прието, че завещанието трябва да се приеме за действително въпреки наличието на две дати само ако в самия му текст е посочено, че едната от тях сочи началото на процеса на съставяне на завещанието, а другата – края на този процес (Р № 601–2005–I г. о., ВКС, Бюлетин на ВКС, 2005, № 12). Застъпеното становище в това решение е правилно и следва да бъде възприето. Но то показва, че тезата, застъпена в Р. №1097–2008–V г. о., ВКС – за „респект на завещателя към формата“ на саморъчното завещание – е крайна.

Основателно обаче с Р. №1302–91–I г. о. ВКС е приел, че нищожно е саморъчно завещание, на което датата е поставена от друго лице, а не от завещателя, макар и с негово съгласие.

Посочените решения са съобразени с изискванията на чл. 25, ал. 1 ЗН. В тях не се съдържат тълкувания, които излизат извън рамките на закона.

7. Датата и подписът на саморъчното завещание по смисъла на чл. 25, ал. 1 ЗН са елементи на неговата форма. Както сочи и Ц. Цанкова, тя „отговаря на интереса на завещателя от запазване и съобразяване на волята му и на интереса на обществото – да породи правно действие само онова волеизявление, което съдържа съобразена със закона, свободно изразена воля“¹. Именно свободата при формирането и изразяването на волята на завещателя е необходимо условие за постигане на целите, към които завещателният акт е насочен. Затова всяко едно ограничаване на свободата с „неписани“ правила – установени с тълкувания на съдебната практика, води до обезсмисляне на приложното поле на института на саморъчното завещание. С това не се постига и целта на правното регулиране.

В заключение считам, че не е задължително необходимо датата на саморъчното завещание да е означена „преди подписа“ на завещателя. Тя може да бъде отбелязана встрани от него или на друго подходящо място, стига да е автентична – да е написана изцяло с ръката на завещателя. Завещанието ще бъде действително и когато завещателят лично е означил датата след съставянето и подписването му. Впрочем такова е и разрешението в законодателствата на държавите, чиято правна уредба следва Законът за наследството. Другото решение води до ненужен формализъм, който с нищо не допринася за правната сигурност. Колкото се отнася до застъпеното гледище от Ц. Цанкова, считам, че то дава възможност и за друга интерпретация, което се вижда и от допълнителната аргументация, която тя излага в своето съчинение². С възприетото от ВКС разбиране с Р. № 1097–2008–V г. о., на ВКС, че датата на саморъчното завещание трябва да бъде „елемент от текстовото съдържание, преди подписа“, не мога да се съглася. С това решение, постановено по конкретно дело, ВКС „слага на Прокрустовото ложе“ всеки един завещателен акт, който се разпростира извън рамките на установената от него „матрица“³. Всичко това води до неприемливи резултати.

¹ Цанкова, Ц. Цит. съч., с. 93.

² Цанкова, Ц. Цит. съч., с. 114.

³ „Прокрустово ложе“ (мит.) – мярка, към която някой иска изкуствено да пригоди нещо. Вж. Габеров, И. Съвременна българска енциклопедия. Т. II. 5. прераб. и доп. изд. В. Търново, 2009, с. 958. В много съвременни езици „прокрустово ложе“ е идиом за ненужно тесни ограничения с цел уеднаквяване на несравними неща, често жертващи същността на ограничавания обект.